

# ЛЕКЦІЯ 3. LECTIO TERTIA NOMEN SUBSTANTIVUM. ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ. ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ

## План

1. Іменник (nomen substantivum).
2. Перша відміна іменників (declinatio I).
3. Друга відміна іменників (declinatio II).
4. Третя відміна іменників (declinatio III).
5. Четверта і п'ята відміни іменників (declinatio IV et V).
6. Юридична термінологія.

## § 1. ІМЕННИК (NOMEN SUBSTANTIVUM). ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ІМЕННИКА

Латинська мова зберегла праіндоєвропейські категорії роду, числа та відмінка.

### *Число (num̄erus)*

**singulāris** (однина);

**plurālis** (множина);

**duālis** (двоїна).

### *Рід (genus)*

Усі іменники латинської мови поділяються на три роди:

**masculīnum** – чоловічий рід – **m**;

**feminīnum** – жіночий рід – **f**;

**neutrum** – середній рід – **n**.

## ***Відмінок (casus)***

- Nominatīvus** – називний (N);
- Genetīvus** – родовий (G);
- Datīvus** – давальний (D);
- Accusatīvus** – знахідний (Acc.);
- Ablatīvus** – відкладний (Abl.);
- Vocatīvus** – кличний (V).

## § 2. ВІДМІНА. DECLINATIO.

Залежно від характеру основи та системи відмінкових закінчень у латинській мові іменники поділяються на **п'ять** відмін:

- I відміна – **declinatio prima**;
- II відміна – **declinatio secunda**;
- III відміна – **declinatio tertia**;
- IV відміна – **declinatio quarta**;
- V відміна – **declinatio quinta**.

Практично відміну найпростіше **визначити за закінченням родового відмінка однини**. Форми родового відмінка подаються при словниковому записі іменників.

**N.B!** Основу іменника визначаємо, відкинувши закінчення родового відмінка

<b>відміна</b>	<b>закінчення G. sing.</b>	<b>закінчення G. pl.</b>	<b>Наприклад</b>
<b>I</b>	<b>-ae</b>	<b>-arum</b>	<b>fiducia, ae, f – застава</b> <b><u>fidūciae</u></b>
<b>II</b>	<b>-i</b>	<b>-orum</b>	<b>popŭlus, l, m – народ</b> <b><u>popŭli</u></b>
<b>III</b>	<b>-is</b>	<b>-um/ium</b>	<b>heres, ēdis, m –</b> <b>спадкоємець</b> <b><u>herēdis</u></b>
<b>IV</b>	<b>-us</b>	<b>-uum</b>	<b>usus, us, m –</b> <b>користування</b> <b><u>usus</u></b>
<b>V</b>	<b>-ei</b>	<b>-erum</b>	<b>species, ēi, f – вид</b> <b><u>speciei</u></b>

## § 3. СЛОВНИКОВА ФОРМА ІМЕННИКА

Іменники у словниках записуються за таким принципом:

а) форма **називного** відмінка **однини**  
(**nominativus singularis**);

б) форма **родового** відмінка **однини**  
(**genetivus singularis**);

для **pluralia tantum** подається форма родового відмінка множини (**genetivus pluralis**).

Іноді слово може записуватись повністю у формі генетива або подаватися кінець його основи, якщо при відмінюванні вона зазнає певних змін.

с) Скорочене позначення роду (**m, f, n**):

**terra**, <sup>a</sup> **ae**, <sup>b</sup> **f** <sup>c</sup> - *земля*;                      **tenebrae, arum, f** - *сутінки*;

**bellum, i, n** - *війна*;                      **lex, legis, f**                      - *закон*;

**homo, inis, m** - *людина*;                      **gelu, us, n**                      - *холод*.

## § 4. ПЕРША ВІДМІНА ІМЕННИКІВ DECLINATIO PRIMA

До I-ої відміни належать іменники **жіночого, чоловічого, спільного та сумісного** родів із закінченням **-a** у nominativus singularis та **-ae** у genetivus singularis.

У pluralia tantum виступають закінчення:

**-ae** (для N. pl.),

**-ārum** (для G. pl.);

ОСНОВА ЦИХ ІМЕННИКІВ ЗАКІНЧУЄТЬСЯ НА **-ā**:

<i>rapīna, ae, f</i>	– пограбування;
<i>regula, ae, f</i>	– правовий принцип, правило;
<i>causa, ae, f</i>	– справа;
<i>causa publica</i>	– кримінальна справа.
<i>querella, ae, f</i>	– скарга, позов;
<i>tenebrae, arum, f</i>	– сутінки;

## *Парадигма іменників I відміни*

<b>N. sing.</b>	caus -a - <i>справа</i>	<b>N. pl.</b>	caus -ae
<b>G.</b>	caus -ae	<b>G.</b>	caus -ārum
<b>D.</b>	caus -ae	<b>D.</b>	caus -is
<b>Acc.</b>	caus -am	<b>Acc.</b>	caus -as
<b>Abl.</b>	caus -a	<b>Abl.</b>	caus -is
<b>V.</b>	caus -a	<b>V.</b>	caus -ae



## § 5. ДРУГА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ DECLINATIO SECUNDA

До II-ої відміни належать іменники **чоловічого** та **середнього** роду, а також *невелика* група іменників **жіночого** роду, які мають історичну основу **-o/e**.

Іменники **чоловічого** роду у *nominativus singularis* мають закінчення **-us**, **-er**, **-ir**, **жіночого** **-us**, **середнього** – **-um**. У *genetivus singularis* усі іменники мають закінчення **-i** (plur. tantum **-orum**):

<b>advocātus</b>	<b>i, m</b>	- адвокат;
<b>arbiter</b>	<b>tri, m</b>	- суддя;
<b>puer</b>	<b>eri, m</b>	- хлопець;
<b>vir</b>	<b>i, m</b>	- чоловік;
<b>fagus</b>	<b>i, f</b>	- бук;
<b>donum</b>	<b>i, n</b>	- подарунок;
<b>argumentum</b>	<b>i, n</b>	- доказ;
<b>pactum</b>	<b>i, n</b>	- договір;
<b>decretum</b>	<b>i, n</b>	- постанова, декрет.

## *Парадигма іменників II відміни*

<b>N. sing.</b>	popŭl - <b>us</b>	ag - <b>er</b>	fag - <b>us</b>	don - <b>um</b>
<b>G.</b>	popŭl - <b>i</b>	agr - <b>i</b>	fag - <b>i</b>	don - <b>i</b>
<b>D.</b>	popŭl - <b>o</b>	agr - <b>o</b>	fag - <b>o</b>	don - <b>o</b>
<b>Acc.</b>	popŭl - <b>um</b>	agr - <b>um</b>	fag - <b>um</b>	don - <b>um</b>
<b>Abl.</b>	popŭl - <b>o</b>	agr - <b>o</b>	fag - <b>o</b>	don - <b>o</b>
<b>V.</b>	popŭl - <b>e</b>	ag- <b>er</b>	fag - <b>us</b>	don - <b>um</b>

<b>N. pl.</b>	popŭl - <b>i</b>	agr - <b>i</b>	fag - <b>i</b>	don - <b>a</b>
<b>G.</b>	popul - <b>ōrum</b>	agr - <b>ōrum</b>	fag - <b>ōrum</b>	don - <b>ōrum</b>
<b>D.</b>	popŭl - <b>is</b>	agr - <b>is</b>	fag - <b>is</b>	don - <b>is</b>
<b>Acc.</b>	popŭl - <b>os</b>	agr - <b>os</b>	fag - <b>os</b>	don - <b>a</b>
<b>Abl.</b>	popŭl - <b>is</b>	agr - <b>is</b>	fag - <b>is</b>	don - <b>is</b>
<b>V.</b>	popŭl - <b>i</b>	agr - <b>i</b>	fag - <b>i</b>	don - <b>a</b>

*народ*

*поле*

*бук*

*подарунок*

## § 6. ТРЕТЯ ВІДМІНА ІМЕННИКІВ DECLANATIO TERTIA

Третя (III) відміна об'єднує іменники, основа яких закінчується на приголосні та на голосні звуки.

Іменники III відміни у залежності від кінцевого звука основи поділяються на три типи:

**приголосний;**

**голосний;**

**мішаний.**

Парадигми іменників цих трьох типів між собою відрізняються.

**compilatio, onis, f** – *крадіжка;*

**separatio, onis, f** – *поділ майна;*

**impunitas, atis, f** – *безкарність;*

**negotiator, oris, m** – *посередник;*

**subpignus, oris, n** – *позичка.*

## § 7. ПРИГОЛОСНИЙ ТИП

До приголосного типу належать **нерівноскладові** іменники чоловічого, жіночого та середнього родів, основа яких закінчується на один приголосний звук:

heres, herēdis m – спадкоємець;

miles – milīt-is m – воїн;

lex, legis, f – закон;

libertas – libertāt-is f – свобода;

nomen – nomīn-is n – ім'я.

**Нерівноскладовими** називають іменники, в яких кількість складів у **родовому відмінку однини більша**, ніж у **називному**.

# Парадигма іменників III відміни приголосного типу

	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
<b>N. sing.</b>	homo	abies	nomen
<b>G.</b>	homīn <b>-is</b>	abiet <b>-is</b>	nomin <b>-is</b>
<b>D.</b>	homin <b>-i</b>	abiet <b>-i</b>	nomin <b>-i</b>
<b>Acc.</b>	homin <b>-em</b>	abiet <b>-em</b>	nomen
<b>Abl.</b>	homin <b>-e</b>	abiet <b>-e</b>	nomin <b>-e</b>
<b>V.</b>	homo	abies	nomen

<b>N. pl.</b>	homin <b>-es</b>	abiet <b>-es</b>	nomin <b>-a</b>
<b>G.</b>	homin <b>-um</b>	abiet <b>-um</b>	nomin <b>-um</b>
<b>D.</b>	homin <b>-ībus</b>	abiet <b>-ībus</b>	nomin <b>-ībus</b>
<b>Acc.</b>	homin <b>-es</b>	abiet <b>-es</b>	nomin <b>-a</b>
<b>Abl.</b>	homin <b>-ībus</b>	abiet <b>-ībus</b>	nomin <b>-ībus</b>
<b>V.</b>	homin <b>-es</b>	abiet <b>-es</b>	nomen <b>-a</b>

## § 8. ГОЛОСНИЙ ТИП ІМЕННИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ

До голосного типу належать іменники, історична основа яких закінчується на **-i**:

- іменники середнього роду із закінченням **-e, -ar, -al** у N. sing.:

<b>exemplar, āris, n</b>	- зразок
<b>rete, is, n</b>	- сітка
<b>vectigal, ālis, n</b>	- податок
<b>capital, ālis, n</b>	- кримінальний злочин
<b>tribūnal, ālis, n</b>	- суд, трибунал

## *Парадигма іменників III-ої відміни голосного типу*

	<i>n</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
<b>N. sing.</b>	vectigal - <i>податок</i>	Tiber - <b>is</b>	turr - <b>is</b>
<b>G.</b>	vectigal - <b>is</b>	Tiber - <b>is</b>	turr - <b>is</b>
<b>D.</b>	vectigal - <b>i</b>	Tiber - <b>i</b>	turr - <b>i</b>
<b>Acc.</b>	vectigal	Tiber - <b>im</b>	turr - <b>im (-em)</b>
<b>Abl.</b>	vectigal - <b>i</b>	Tiber - <b>i (-e)</b>	turr - <b>i (-e)</b>
<b>V.</b>	vectigal	Tiber - <b>is</b>	turr - <b>is</b>

<b>N. pl.</b>	vectigal - <b>ia</b>		turr - <b>es</b>
<b>G.</b>	vectigal - <b>ium</b>		turr - <b>ium</b>
<b>D.</b>	vectigal - <b>ībus</b>		turr - <b>ībus</b>
<b>Acc.</b>	vectigal - <b>ia</b>		turr - <b>es</b>
<b>Abl.</b>	vectigal - <b>ībus</b>		turr - <b>ībus</b>
<b>V.</b>	vectigal - <b>ia</b>		turr - <b>es</b>

## § 9. МІШАНИЙ ТИП ІМЕННИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ

До *мішаного* типу належать *нерівноскладові* іменники, основа яких закінчується на *два приголосні звуки*:

**ars, art-is, f** - *мистецтво*  
**hostis, is, f** - *іноземець*  
**fons, font-is** - *джерело*  
**emphyteusis, is, f** - *спадкоємна оренда*

**art-is**

**host-is**

**font-is**

та *рівноскладові* іменники:

**avis, av-is** - *птах*  
**nubes, nub-is** - *хмара*  
**nefas, is, n** - *беззаконня*



## ***Парадигма іменників III відміни змішаного типу***

	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
<b>N. sing.</b>	dens	avis	cor
<b>G.</b>	dent <b>-is</b>	av <b>-is</b>	cord <b>-is</b>
<b>D.</b>	dent <b>-i</b>	av <b>-i</b>	cord <b>-i</b>
<b>Acc.</b>	dent <b>-em</b>	av <b>-em</b>	cor
<b>Abl.</b>	dent <b>-e</b>	av <b>-e</b>	cord <b>-e</b>
<b>V.</b>	dens	avis	cor

<b>N. pl.</b>	dent <b>-es</b>	av <b>-es</b>	cord <b>-a</b>
<b>G.</b>	dent <b>-ium</b>	av <b>-ium</b>	cord <b>-ium</b>
<b>D.</b>	dent <b>-ībus</b>	av <b>-ībus</b>	cord <b>-ībus</b>
<b>Acc.</b>	dent <b>-es</b>	av <b>-es</b>	cord <b>-a</b>
<b>Abl.</b>	dent <b>-ībus</b>	av <b>-ībus</b>	cord <b>-ībus</b>
<b>V.</b>	dent <b>-es</b>	av <b>-es</b>	cord <b>-a</b>

## § 10. ЧЕТВЕРТА ВІДМІНА DECLINATIO QUARTA

До IV-ої відміни належать іменники чоловічого, жіночого і середнього родів, історична основа яких закінчується на **-u**.

### **Masculinum та femininum**

у N. sing. мають закінчення **-us**;

**neutrum** **-u**;

у G. sing. усі іменники IV відміни закінчуються на **-us**.

Деякі іменники IV відміни не мають чіткої родової диференціації: **arcus** – m, f - дуга;

**metus** – m, f - страх;

**penus** – m, f - продовольчі запаси;

**specus** – m, f - печера.

## Парадигма іменників IV відміни

	<i>sing.</i>		<i>pl.</i>	
	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>N</i>
<b>N.</b>	fructu <b>-s</b>	cornu	fructu <b>-s</b>	cornu <b>-a</b>
<b>G.</b>	fructu <b>-s</b>	cornu <b>-s</b>	fructu <b>-um</b>	cornu <b>-um</b>
<b>D.</b>	fructu <b>-i (u)</b>	cornu	fructi <b>-bus</b> (fructu <b>-bus</b> )	corni <b>-bus</b> (cornu <b>-bus</b> )
<b>Acc.</b>	fructu <b>-m</b>	cornu	fructu <b>-s</b>	cornu <b>-a</b>
<b>Abl.</b>	fructu	cornu	fructi <b>-bus</b> (fructu <b>-bus</b> )	corni <b>-bus</b> (cornu <b>-bus</b> )
<b>V.</b>	fructu <b>-s</b>	cornu	fructu <b>-s</b>	cornu <b>-a</b>

## § 11. П'ЯТА ВІДМІНА DECLINATIO QUINTA

До V відміни належать іменники, які у N. sing. закінчуються на **-es**, у G. sing. їх закінчення **-ei**.

V відміна – особливий морфологічний тип, який належить лише італійським мовам.

V відміна охоплює лише іменники **жіночого** роду. Виняток: **dies (meri-dies)** - *день* (m); але в значенні “термін” – f: **dies constituta** - *призначений день*; **pauperies, ei, f** – *збитки*.

## *Парадигма іменників V відміни*

	<i>sing.</i>		<i>pl.</i>	
<b>N.</b>	re-s	diē-s	rē-s	diē-s
<b>G.</b>	rĕ-ī	diē-i	rē-rum	diē-rum
<b>D.</b>	rĕ-ī	diē-i	rē-bus	diē-bus
<b>Acc.</b>	rĕ-m	diē-m	rē-s	diē-s
<b>Abl.</b>	rē	diē	rē-bus	diē-bus
<b>V.</b>	re-s	diē-s	rē-s	diē-s

## ***Латинські етико-правові терміни***

**Convenire** – подавати позов

**Convenire in matrimonium** – виходити заміж

**Cui bono? Cui prodest?** – Кому добре? Кому вигідно?

**Culpa lata dolo comparatur** – груба помилка  
рівнозначна злому наміру

**Cum privilegio** – з привілеєм

**Cum sunt partium iura obscura, reo favendum est potius quam actori** – коли права сторін не ясні, належить підтримувати відповідача, а не позивача

**Curriculum vitae** – автобіографія

**Damnum emergens** – прямий збиток

**Damnum infectum** – можливий збиток

**Dare, facere, praestare** – давати, робити, виконувати

**Dat veniam corvis, vexat censura columbas** – суд  
прощає воронів, але карає голубок

**De dolo malo** – зі злим наміром

**De facto** – фактично

**De gustibus non est disputandum** – про смаки не  
сперечаються

**De iure** – по праву

**De lege ferenda** – (пропозиції) до майбутнього  
законодавства

**De lege lata** – з точки зору діючого законодавства